

O dvojí univerzalitě institucí welfare state

(není mix jako mix)

ZDENĚK KONOPÁSEK*

Institut sociologických studií FSV UK, Praha

Two kinds of universality within institutional schemes of the welfare state

(Not all mixes are alike)

Abstract: This paper is an attempt at theorizing the welfare state institutional regimes. It is argued that e.g. the social security schemes are conceivable as more or less convincing institutional representations of reality; they can be read as some sort of "texts". Now, as a consequence of coming a "chaotic" post-modern era, bringing about a simultaneous growth of a mass character and individualization of social life, the "realism", or "cogency" of these representations are challenged. The way to an institutional universalism has become complicated. Social security claims based on the status of a "citizen" on one hand and on the status of an "employee" on the other hand need to be reconciled in a way. Two fundamental ways of mixing these two statuses and related technologies - i.e. two ways of keeping the universal character of basic social security schemes - are discussed.

Sociologický časopis, 1993, Vol. 29 (No. 2: 203-224)

Jedním ze základních konceptů mých studií o soudobém sociálním státě je koncept "institucionálního režimu". Co tím myslím? Myslím tím způsob, kterým jsou sociální problémy - jimiž žijeme a jimž se nějakou organizovanou či formalizovanou cestou snažíme čelit - jakoby "překládány" do řeči neosobních institucí. Jinými slovy jde o způsoby institucionální operacionalizace situací a událostí, které zakoušíme. Jde o způsoby vytváření abstraktních konstrukcí sociálních problémů. Tyto institucionální konstrukce bývají ztělesněny například celou řadou kritérií a podmínek, jež z různých úhlů vymezují třeba jednotlivé sociální dávky i celé jejich systémy.

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: dr. Zdeněk Konopásek, Institut sociologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Celetná 20, 116 36 Praha 1.

Tento text je velmi volným převyprávěním anglicky psaného příspěvku "The Welfare 'Mix' on the Way to Welfare Universalism" (*Czech Sociological Review* 1993, Vol. 1). Jako takový je původně - v detailnější verzi - součástí lehkého traktátu *O institucích a lidech: poetika welfare state* (Praha: Ústav sociálních a politických věd FSV UK, interní edice "Edice", březen 1993). Na doporučení redakce jsem v textu provedl mírné - nakonec ale opravdu jen nepatrné - stylistické úpravy. Hrozilo totiž, že bych jinak svým "ne dost vážným" jazykem mohl zpochybnit vědeckou hodnotu periodika, které se textu laskavě ujalo, jakož i řečí, které sám vedu. Co naplat? Jak poznamenává Paul Atkinson [1990], chápání sociologie jako rétorické aktivity je relativně zanedbáváno (což neznamená, že by sociologie rétorickou aktivitou přestávala být); a tato skutečnost zřejmě úzce souvisí s permanentní úzkostí sociologie, pokud jde o její vlastní status... To nechci brát na lehkou váhu, a proto bych zde rád poděkoval redakci za ochotu spokojit se s minimálním rozsahem těchto korekcí a riskovat tak potřísnění kánonu literárního stylu českého sociologického písemnictví, pěstovaného s láskou a velkým úsilím po dlouhá desetiletí. (A to už jsme jen krůček od Evropy!)

Vezměme příklad "chudoby" a příslušných sociálních dávek. Jedna věc je, jak "chudobu" prožíváme, jak o ní mezi sebou implicitně mluvíme, jak se s ní osobně vyrovnáváme. Tehdy je "chudoba" velice nejednoznačná, komplikovaná a intimní věc.¹ Docela jiná věc pak je, jak "chudobu" konceptualizujeme pro potřebu ustavení veřejných institucí, jež mají "chudobě" čelit. Tehdy se "chudoba" nutně převádí na cosi jednoznačného, stroze definovaného, abstraktního. Stává se neosobně vymezeným cílem veřejně a hromadně organizované pomoci či opory, objektem politiky. Něco podobného platí i pro vymezení osob, kterých se daný problém - zde "chudoba" - týká: považte jen komplikovanou topografii "chudoby" v širokých rodinných sítích oproti jednoduchým a jednoznačným institucionálním definicím adresáta příslušných dávek.

Co mne tedy - jako jeden konkrétní případ obecnějšího jevu - zajímá, jsou různé způsoby *institucionalizace "chudoby"* (sociálního problému) a *institucionalizace* jejího "*nositele*" (adresáta pomoci), tak jak je zrcadlí různé typy soustav sociálního zabezpečení. Zajímá mne, jak se konstruktéři sociálního zabezpečení vypořádávají s tím, co jim "sedí modelem".

Je zřejmé, že institucionální rekonstrukce by měly být co nejprůměrnějšími reprezentacemi toho, co jako sociální problémy vnímáme. Měly by být co nejpečlivějším překladem z jazyka politické naléhavosti do jazyka institucionální korektnosti. A tak například "chudoba" a její nositel, čili "adresát" příslušných dávek, by měli být univerzalistickým jazykem soudobých institucí popsáni co možná všeobecně, a přitom ne paušálně; adresně, a přitom ne diskriminujícím způsobem...
Ďábelský úkol!

V tomto textu bych se rád věnoval některým potížím, jimž musí v tomto směru čelit moderní dávkové soustavy sociálního zabezpečení. Potíží je samozřejmě neustále velice mnoho; mně však jde především o ten typ problémů, který přímo souvisí se zmíněným požadavkem co nejprůměrnější institucionální rekonstrukce sociální "reality". Průměrnost této rekonstrukce se stává problémem, neboť to, co v současných společnostech žijeme, se plíživě proměňuje; stává se stále více "fragmentovaným", "neurčitým", "rozporným" a "nekonzistentním" (např. [Abrahamson 1989, Williams 1992] aj. - to jen, abychom zůstali na poli sociálněpolitických studií). Není divu, že takováto "destandardizující se" sociální naléhavost se do neosobně univerzalistického jazyka institucí sociální politiky překládá čím dál nesnadněji. Model se neustále ošívá a nechce chvíli posedět. A konstruktéry sociálně zabezpečovacích institucí bolí hlava: jak za těchto podmínek zachovávat "realismus" jejich díla?²

1) Tohle je mimořádně hezky patrné z knížky *Trapped in Poverty?* [Jordan, James, Kay, Redley 1992]. Autoři výslovně zmiňují rozpor mezi "velkými teoriemi chudoby" a intimní povahou problémů, na které narazili při svých narativních rozhovorech v "chudých" rodinách.

2) Nechci moc předbíhat, ale nedá mi to: doporučenou četbou k našemu problému by mohla být *Mimesis* E. Auerbacha [1968]. Jazyk a mluvní či literární styl jsou pochopitelně stejně tak institucemi jako sociálněpolitická legislativa a administrativa. Na druhou stranu, společenské instituce lze číst i jako zvláštní druh "textů". Není tedy divu, že literární styl i institucionální režim mají vlastně hodně podobné problémy, když chtějí realisticky - přesvědčivě? - postihnout čili "zobrazit" to, čím lidé žijí. Auerbach ve své knize dochází k závěru, že

Tato krize institucionálních režimů je podle mého jedním z klíčových prvků teorie soudobého *welfare state*. Peter Abrahamson [1989] mluví o příchodu "nové neurčitosti" v debatách o sociálním státu. Myslím, že tato "nová neurčitost" by šla popsat také jako rozpaky nad míšením klasických institucionálních "stylů" *welfare state*. Chci ukázat, že stále méně podstatná je otázka, co se mísí, zato stále podstatnější je problém formálních způsobů míšení.

Ano, termínu *welfare mix* nemusíme rozumět jen v jeho původním smyslu, tj. jako označení pro "smíšenou ekonomiku" současného sociálního státu, na níž se vedle veřejného sektoru účastní i sektor soukromý a dobrovolný. Takovýto "mix" je pouze součástí daleko širšího a obecnějšího *welfare* eklekticismu, jenž má také podstatně širší, řekněme postmoderní bázi. Je pryč doba národních sociálněpolitických modelů jako ideálů pro formulování žádoucích trendů. Rozdíly mezi těmito "modely" se stírají a komplikují. Nejlepší radou se dnes stává vybrat něco z každého systému a zkombinovat řadu důležitých technologií. Tato rada je hitem zvláště v "transformující se" postkomunistické Evropě. Ano, zdá se to jisté: není nic lepšího než takovýto "*welfare mix*" (škarohlídi se jistě neudrží a jedovatě poznamenají: no ovšem, vždyť také nic jiného není ani možné).

* * *

O čem tedy jsou společnosti, ve kterých dnes žijeme? Čím se pro tradiční - kdysi tak moderní - sociálněpolitické instituce tolik zkomplikovaly?

Cosí se děje, to bezpochyby. Dokonce i badatelé v tak dobře zavedené oblasti, jakou je výzkum sociální struktury, mají proč být nervózní. (Tedy alespoň pokud se už zcela nezhledli v rafinovaných technikách zpracování hromadných dat a neudělali z toho disciplínu samu o sobě). Sociální struktura, ať už ji chceme chápat ve smyslu stratifikačních nebo třídních teorií, se rozbíjí, problematizuje a ztrácí někdejší konzistenci [Clark, Lipset 1991]. Problematické se i role sociální struktury ve vzorcích politického chování, utváření identity či legitimování sociálního státu [Dahrendorf 1988]. Ba co víc: jak by mohl držet pohromadě analytický konstrukt sociální struktury, když je krajně pochybná i soudržnost pojmu "společnost" tak, jak byl po léta poměrně neproblematicky chápán? Ozývají se hlasy, že pojem "společnosti" příliš splývá s teritoriální či geopolitickou formací moderního národního státu - což je čím dál tím méně udržitelné (viz třeba [Giddens 1987]).

Já bych zde však chtěl v této souvislosti zdůraznit zejména dvě tendence, které jsou pro další výklad velice podstatné:

Jde v prvé řadě o ty proměny, které se týkají časové dimenze lidského života.³ V poslední době dochází k jisté individualizaci časové (kariérové)

"pravdivosti" či realismu literární promluvy slouží míšení stylů. A jsme u toho: jakési "míšení" je učiněno centrálním problémem i v tomto pojednání. "Mix", který zde mám na mysli, je nezbytný pro udržování "realismu" institucionálního zobrazování žitého světa v současných společnostech.

³) Na klíčovou úlohu temporality v procesech sociální diferenciaci během posledních 250 let poukazuje celá řada autorů, nedávno např. Fischer-Rosenthal [1993].

dimenze života. Stále běžněji jsou praktikovány různé - často dočasné - odchylky od kdysi "standardní" životní dráhy a na ni vázaného životního stylu. Dnes celkem běžně konstatovaná diferenciací forem rodinného života a fragmentace trhu práce jsou úzce svázány právě s individualizací rodinných a pracovních kariér, pokud jde o jejich obsah, posloupnost a časování uzlových bodů.⁴

Na druhou stranu, žijeme stále "abstraktněji". To platí v tom smyslu, že každodenně a nezměnitelně užíváme velice mnoho neosobních institucí. Tyto instituce jsou založeny především na neosobní univerzalitě peněz a práva. Rozhodující společenské instituce jsou přitom - alespoň formálně - stále více univerzálně přístupné, tj. přístupné komukoli neohledně na jeho věk, pohlaví, rodinu atd.⁵

Je velice dobré si uvědomit, že obě tyto tendence se vyskytují současně: *naše životy se ve svém průběhu a stylu individualizují, zatímco statusy a kritéria, jimiž jsme jako "děti", "rodiče", "ženy", "muži", "zaměstnanci", "občané", "chudí" či "bohatí" hromadně a univerzálně poměřováni, odměňováni, chráněni či sociálně zabezpečováni, jsou stále neosobnější, tj. především stále méně závislé na podmínkách každého specifického individuálního případu.* V porovnání se zlatým věkem industriální společnosti máme stále silnější požadavky na to, abychom žili, jak sami chceme. Současně však požadujeme, aby svět držel pohromadě díky co

⁴) Zde se sluší zmínit alespoň stručně něco o tom, co se to vlastně dělo s životním během jednotlivců v průběhu modernizace západních společností. S hezkým přehledem přišel Martin Kohli [1986]. Podle něj došlo v Západní Evropě během posledních tří století k následujícím procesům: 1) relevance průběhu života jako sociální instituce významně vzrostla; 2) temporalizace života byla do značné míry uzpůsobena chronologickému věku. Chronologizace života se objevila jako součást obecnějšího procesu, v němž jsou jednotlivci osvobozováni od pout lokality a rodiny a stávají se součástí nových sociálních programů, jež se soustředí na jednotlivce jako základní jednotky. Průběh života je organizován či institucionalizován zejména systémem práce, jenž ve společnosti převládá (včetně schémat "přípravy" na práci a následného "odpočinku"). Všechny tyto procesy byly svázány s industrializací západoevropských společností. Jejich výsledkem se stal standardizovaný, normativní model životní dráhy, v němž jednotlivé jeho hlavní fáze se od sebe výrazněji odlišují, přičemž přechody mezi nimi jsou kratší a náhlejší. V závěru své práce však Kohli konstatuje, že empirické údaje posledních dvou desetiletí naznačují, že dochází patrně k jistému obratu. Standardizace životní dráhy je oslabována a zažíváme nový nápor individualizace - je individualizována průběhová dimenze života, a to v celé své délce. Podobně Hugues de Jouvenel [1988] říká: "jsme svědky rychlé diverzifikace forem a postavení práce a neméně rychlé diverzifikace rodinných modelů; a aby to bylo ještě komplikovanější, každý jednatel své zaměstnání a formu rodiny během života stále častěji mění"... Zdá se mi, že jestliže byla něčím obecně podmíněna možnost sociologického konceptu sociální struktury (jež je vymezitelná vzájemnou poměřitelností různých stavů, jichž lidé během života dosahují), byla to právě standardizace životních drah členů společnosti. A jestliže nyní dochází k jisté destandardizaci životního běhu jednotlivců, pak to znamená docela přirozeně i ohrožení tohoto již dosti pozapomenutého předpokladu klasického sociálně-strukturního paradigmatu.

⁵) Otázka institucionální univerzality je proto narůstající měrou naléhavá v následujícím smyslu: jak dosáhnout toho, abychom si - ve své různosti a proměnlivosti! - byli před rozhodujícími společenskými institucemi - ale pozor, jenom před nimi! - všichni rovni?

nejjevnější, nejjednodušší a univerzálně přístupným masovým institucím. Bělohradský [1992] tuto situaci obecně komentuje slovy, že jde o současný růst masovosti a personalizace života.

* * *

Moderním společnostem dominují dva univerzální institucionální systémy: běžně se jim říká "trh" a "demokracie". Základním médiem prvního jsou "peníze", druhého pak "právo" (...a hned vidíme vágnost označení "trh" a "demokracie", že?). Náš život je stoupající měrou poskládán právě z "peněz a práva".⁶ Jakýmiisi vstupními branami do těchto schémat jsou statusy účastníka trhu a účastníka mocenského systému. V případě účastníka trhu (vlastně "trhů") jde nejčastěji o "klienta", "zákazníka", "zaměstnance" atd. podle toho, co se zrovna prodává či kupuje - peníze, zboží, služby, práce... Pro nás, zabýváme-li se nyní dávkovými soustavami sociálního zabezpečení, je nejdůležitější status "zaměstnance", "pracovníka" - účastníka trhu práce, čili základního systému *distribuce příjmů*. Otázka účasti na *distribuci práv* je jasná - zde jde o status "občana".

Naznačil jsem, že zmíněné "statusy" jsou jakýmiisi vstupenkami pro účast na fungování základních institucionálních systémů i veškerých institucí, které jsou z nich odvozené. Chcete-li se účastnit na politických strukturách a procesech určitého státu, pak jako jeho občan. Chcete-li se účastnit trhu práce, pak jako zaměstnanec. Zvláštním typem institucí, které kombinováním obou hlavních univerzalistických statusů konstruuji nároky na přerozdělování moci politické i ekonomické, jsou základní instituce sociální politiky, resp. sociálního státu. Příkladem budiž sociální zabezpečení: dávky sociálního pojištění, důchody například, jsou v principu odvozeny z něčí účasti na trhu práce. Jsou pojištěním konkrétního příjmu, resp. příjmového standardu nějakého "zaměstnance". Vedle toho jsou všeobecně rozšířeny takové sociálně zabezpečovací instituty jako například garantování určitého životního minima. Tato garance je za příslušných podmínek garantována obvykle všem "občanům". Jsme tedy sociálně zabezpečeni v zásadě dvojím hlavním způsobem: jako "zaměstnanci" a jako "občané".

Problém je v tom, že institucionální konstrukce vybudované na tradičních statusech "občana" a "zaměstnance" byly původně formovány tvář v tvář mnohem soudržnějším a standardizovanějším poměrům. Dnes však takto konstruované moderní institucionální režimy přestávají stačit požadavkům na pružná a flexibilní

⁶) Dovedu si představit, že například čtenáři Iva Možného [1990] nejspíše teď vyskočí a prohlásí mne za ignoranta rozdílů mezi západními univerzalistickými společnostmi a společnostmi státního socialismu východoevropského typu, v nichž "peníze" nebyly jednoduše "peníze" a "právo" nebylo "právo". Řekneme však, že to, o čem mluvím, je něco jako obecný rozvrh "moderní situace", a tudíž něco, co *bylo a je* přítomno i u nás, neboť státní socialismus byl na tuto situaci jistou *odpovědí*. (A každá otázka je přece tiše přítomna v odpovědích, které vyvolá.) V tom případě pak stačí nezaměřovat onu "odpověď", kterou jsme žili a do značné míry ještě žijeme, s výchozím problémem, jenž nás bez jakýchkoli pochyb pevně spojuje s tzv. Západem. Navíc tvrdím, že se "Západem" nás spojuje dokonce i dnešní, aktualizovaná verze tohoto problému, totiž problém života postmoderního. Postkomunistickým společnostem se vyplatí rozumět - mimo jiné - jako společnostem "nahrubo, přes koleno postmodernizovaným".

kritéria. *Životní situace, které byly - pokud jde o jejich univerzální výskyt a standardní načasování - v moderní situaci celkem nesporné, jsou nyní - pokud jde o totéž - značně problematické.* Univerzální použitelnost statusů "občana" a "zaměstnance" zakouší krizi...⁷ a skrze tuto krizi univerzality eroduje i celý institucionální režim soudobých sociálně zabezpečovacích systémů, jež je na uvedených statusech podstatným způsobem založen. Co tato krize konkrétněji znamená?

Za prvé, značná část lidí se během svého života ocitá úplně nebo částečně mimo trh práce. Ovšem, to není nic nového, řeknete. To je přece dávno běžný fenomén, který - jak již bylo v jedné z poznámek zmíněno - souvisí s chronologizací životní dráhy pod tlakem industrializace výroby; děti a důchodci prostě nepracují. Jenže potíž je právě v tom, takhle jednoduše to už nejde říci. Nyní střídavě pracuje a nepracuje, popř. částečně pracuje, i celá řada dalších lidí⁸ (např. [Abrahamson 1991]). Lidé bývají stoupající měrou dočasně vyloučení z výhod a nároků, které skýtá zaměstnanecký status, ať už dobrovolně či nikoli.⁹ Je přitom obtížné dopředu jasně předvídat, kdy bude jednotlivec jakožto "zaměstnanec" oslaben, a tak znevýhodněn; poměrně jasné to zůstává už jenom na samých okrajích životního běhu.

Na druhé straně, je velice obtížné vztáhnout nějak status "občana" k individualizovanému projektu životní dráhy. Na rozdíl od "zaměstnance" nemá "občan" žádnou jedinečnou kariéru. To pouze status účastníka trhu práce může do institucionálního konceptu příjemce dávek sociálního zabezpečení vnést individualizovanou, "privátní" časovou dimenzi životního běhu.

7) Zdůrazňuji, že v současných podmínkách erodují *oba dva* základní univerzalistické statusy - jak ten, který vyjadřuje formalizovanou účast na distribuci moci, tak ten, který ztělesňuje účast na formalizovaném trhu práce. Je dobré zmínit, že toto stanovisko je v opozici vůči nyní velmi oblíbenému konceptu tzv. *social citizenship* - např. [Balbo 1990; De Deken 1992a, 1992b] aj. V rámci tohoto konceptu je - alespoň deklaratorně - zdůrazňována občanská báze nároku na sociální zabezpečení, a to jako možné východisko a šance při jednoznačně konstatovaném selhávání báze zaměstnanecké. Problém však spočívá v tom, že statusy "zaměstnance" a "občana" jsou podstatně vzájemně svázány, jsouce produktem téže doby a týchž tlaků (viz např. [Myles 1992]). Na souvislosti mezi formalizovanou účastí v systému práce a klasickým konceptem občanství někdy ostatně bezděčně poukazují i sami stoupenci *social citizenship*. To se jim stane například tehdy, když - pojednávající o *gender* diskriminaci, v rámci jednoho ze svých nejdůležitějších argumentačních okruhů - poukazují na to, že v domácnosti, mezi plenami, je těžko být "příkladem občana" (např. [Lister 1990]).

8) K tomu nepochybně přispěla dovršující se invaze žen na trh práce, fenomén, který z vlastní zkušenosti nemůžeme v tomto směru náležitě ocenit. Každopádně je ale dobré si uvědomit, jak velká část inovací a trendů v alternativních formách zaměstnávání je vázána právě na masové začleňování žen do systému práce. Důležitou roli sehrál i nástup masové nezaměstnanosti v 70. letech (lidé si často neuvědomují, že v poválečné evropské historii byly rozsah a povaha tehdejší nezaměstnanosti bezprecedentní). Mnohé lze dávat do souvislosti i s ústupem až rozpadem protestantské etiky práce [Parker 1989].

9) To, co ukazují makrostudie o fragmentaci trhu práce (např. [Boje 1990]), je pro nás ještě zajímavěji ukázáno na úrovni diferenciacie zaměstnaneckých kariér. Např. H. G. Brose [1989] krásně ukazuje, jak se "dočasné pracovní kontrakty" (*temporary work*), původně marginální vzorec zaměstnávání, vázaný zpočátku na specifické populační skupiny, stává *relativně* běžnou, univerzálně rozšířenou formou účasti na trhu práce.

Shrňme tedy:

- 1) Status "zaměstnance" představuje nyní příliš nejistou a nestabilní bázi pro konstruování sociálně zabezpečovacích nároků, neboť je vzrůstající měrou nestálý a měnlivý;
- 2) status "občana" je zase příliš rigidní s ohledem na nároky, které s sebou nese individualizace životních drah, a tedy i životních standardů.

Rozhodně ale nelze říci, že upadá důležitost či význam těchto statusů, ať už obou nezávisle na sobě či jednoho na úkor druhého. Spíš naopak. Lidé přece svým chováním na trhu práce nerozbíjejí monolitickou strukturu zaměstnanosti proto, aby se jako "zaměstnanci" znevýhodnili či zproblematizovali a aby pak zůstávali odkázáni na nějaké paušální garance sociálního občanství. Zrovna naopak, diverzifikace vzorců zapojení do systému práce je výrazem *posilování* významu zaměstnaneckého statusu.¹⁰ Přesto, ba snad právě proto, i role občanství jako konstitutivního principu nároku na nějakou sociální dávku co do významu narůstá. Ideálně by měl být každý "zaměstnanec" sociálně zabezpečen - alespoň trochu - i jako "občan", a naopak. Částečně zpochybněná univerzalita jednoho statusu si žádá být doplněna univerzalitou statusu druhého. *Vymezení "každý zaměstnanec" je nedostatečné, protože je nelze univerzálně vztáhnout na celou populaci, ba dokonce nyní už ani na nějakou ucelenou populační skupinu (např. skupinu lidí v produktivním věku). Vymezení "každý občan" je také samo o sobě slabé, protože je nelze univerzálně vztáhnout k stále naléhavějším individualizovaným nárokům tak, jak nepředvídatelně vyplývají z jednotlivých momentů životní dráhy.*

Užití obou statusů je tedy vzrůstající měrou problematické, a přitom narůstá urgentní potřeba nacházet v nich spolehlivou oporu institucionálních systémů. Východisko lze spatřovat v jejich míšení či kombinování. Bez nějakého "mixování" obou statusů již nelze udržet celkový univerzální charakter sociálně zabezpečovacích schémat. Jeden druhého oba statusy prostě bezpodmínečně potřebují. Problémem však je, *jak* občanský a zaměstnanecký status technologicky smířit; *jak* v kritériích dávkových systémů sociálního zabezpečení "mixovat" dimenzi "životní situace" a dimenzi "životního běhu", tj. dimenze, které oběma statusům odpovídají.¹¹ Není totiž mix jako mix.

* * *

¹⁰) V ne-jednotě je síla, dalo by se říci. Přesněji vzato, tváří v tvář diverzifikované sociální "realitě" jsou silnějšími a mocnějšími ty instituce, které tuto různost respektují.

¹¹) Dimenzi "životní situace" odpovídá princip "sociální potřeby (či potřebnosti)" (*need principle*), zatímco dimenzi "životního běhu" odpovídá koncept "sociální události" (*contingency principle*). Sociálně potřebným může být "občan"; událostí se obecně míní ztráta pracovního příjmu a to se zase může stát jenom "zaměstnanci". Potřebnost pak zakládá hlavní kritérium pro poskytování "sociální podpory" (*social assistance*), kdežto - pojistná událost je základním kritériem v rámci schémat "sociálního pojištění" (*social insurance*) - (např. [Berghman 1991]). Je zřejmé, že jsme u problému, který již dříve vyhmátl Jean Pierre Jallade [1992] a jehož vyřešení vztáhl jako nezbytnou podmínku k možnostem překonání krize legitimacy sociálního státu: je nezbytné technologicky smířit princip rovnosti a princip zabezpečení (příjmu), oba dva zřejmě legitimní, avšak protichůdné principy sociálního zabezpečení.

"Mixování" obou zmíněných statusů, principů či kritérií není ovšem nic nového. Když máme v každodenní perspektivě hodnotit něčí situaci, naprosto běžně abstraktní kritéria ignorujeme a spontánně uvažujeme "průběhovou" i "situační" dimenzi najednou. Bylo by nenormální, kdybychom uvažovali jinak.

Nu, a tak jako splývají tyto dvě základní abstraktní perspektivy ve vnímání každodenní konkrétní "reality", kříží se a částečně splývají i na úrovni její institucionální rekonstrukce. Technologické principy sociálního pojištění (postaveného obecně na statusu zaměstnance, tj. někoho, kdo má příjem) a principy sociální podpory (postavené na statusu občana) proto nejsou v praxi absolutně disjunktní. Je totiž docela běžné, že v sociálně-pojistných schématech najdete prvky sociální podpory a naopak. Toto míchání je jakousi redukcí abstraktní tvrdosti "ideálních", čistě vymezených kritériálních dimenzí. Taková redukce má charakter víceméně nahodilého (dnes bychom řekli "nesystémového") ohoblování nepříjemně ostrých hran institucionální operacionalizace našeho světa.¹² Zároveň, a to je neméně důležité, tváří se tento způsob "mixu" jako jakési "zabití několika much jednou ranou".¹³

To, co jsem výše popsal jako výsledek "bezděčného" či "nesystematického" otupování přísné abstraktnosti institucionálního obrazu situací, které indikují nějaké dávky sociálního zabezpečení, má však i svoji vyhrocenou a pečlivě zkoncipovanou podobu. Jde o tzv. "univerzální" dávky nebo také o to, co je jindy označováno jako "*demogrant type benefit*". Berghman [1991] o tomto typu dávky píše: "Ve schématech typu *demogrant* je vypracována jistá kombinace prvků pojištění a podpory."¹⁴ Toto tvrzení dokládá názorná tabulka, která nebude na škodu ani zde:

¹² Tak například Berghman [1991] píše o dávkách sociálního pojištění - v zásadě odvozených z individuálního příjmového standardu pojištěnce - toto: "kvůli sociálním, 'solidaristickým' ohledům jsou tyto dávky do určité míry podřízeny garantovaným minimálním hranicím, jakož i jistým maximům a jsou kalkulovány tak, že jejich výše je částečně nebo docela nezávislá na úrovni pojistných příspěvků či na typu rizika" (dodejme, že výše pojistných příspěvků je obvykle přímo úměrná výši pravidelných příjmů, jež jsou pojištěny)... Čili ve vztahu k našemu meritu věci: základní motiv pro poskytnutí příslušné dávky *sociálního pojištění*, totiž "PROTOŽE má někdo najednou méně", je tu v jediné dávce zkombinován se základním motivem pro *sociální podporu*, tj. "ABY měl někdo více".

¹³ Kdysi jsem ošidnost tohoto dojmu demonstroval na konkrétním případě tzv. rodičovského příspěvku [Konopásek 1990]. Konstrukce rodičovského příspěvku jako by se třefovala do dvou cílů najednou: podpora "chudých" a podpora "rodin". Výsledek se však *de facto* nemilosrdně zvrhává do podpory "chudých rodin": do stimulování "chudého", tj. sociálně nezajištěného, nezralého a problematického rodičovství. Rodičovství odpovědné a zralé je naopak *relativně* penalizováno.

¹⁴ A hned pokračuje: "Ačkoli financována z veřejných rozpočtů, tak jako schémata sociální podpory, schémata tohoto typu zaručují dávky v případech nějaké sociální události. Avšak, oproti tomu, jak to chodí v rámci sociálního pojištění, není třeba žádné ověřování potřeby... *demogrants* jsou zaměřeny na minimální úroveň ochrany, jsou koncipovány "plošně" (*flat-rate*) a jsou zřizovány pro případy takových sociálních událostí, u nichž se *předpokládá* (zvýraznil autor), že vyvolávají situaci potřeby."

sociální potřebnost		sociální událost
příspěvky státní rozpočet	SOCIÁLNÍ PODPORA	SOCIÁLNÍ POJIŠTĚNÍ DEMOGRANT

Pramen: Berghman 1991

Takto definované "univerzální" dávky¹⁵ jsou prostě založeny na smíchání tradičních kritérií, technologií a statusů. Hle: "sociální událost" je něco, co se týká "zaměstnance", neboť tato "událost" jde obecně nadefinovat jako ztráta, ev. nenabytí příjmu z práce; avšak zdroje pro pokrytí této "události" jsou v případě dávek typu demogrant čerpány ze státního rozpočtu - instituce navýsost "občanské". Naopak, situaci potřeby nelze přisoudit pouze zaměstnanci, ta musí být pojata šířeji, univerzálněji: ne "zaměstnanec", ale každý "občan" může být nějak "potřebný". Avšak v případě tzv. "univerzálních" dávek je celá věc radikálně posunuta: monopolně se zde uplatňuje formule "*každá událost může vést k potřebnosti*".

Toto smíchání tradičních statusů "zaměstnance" a "občana", abstraktních dimenzí "životního průběhu" (resp. sociální události) a "životní situace" (sociální potřeby) či, ještě jinak, kritérií typu "proto, že... (se situace zhoršila)" a "aby... (se situace zlepšila)" je v případě tzv. "univerzálních" dávek jaksi absolutní. Tradiční instituty a technologie následkem toho úplně ztrácejí svoji sílu a svůj smysl. Jde pak vlastně mluvit o - revolučně - novém statusu (řekněme statusu "sociálního občanství" sociálně-demokratického ražení). Ideálem je "komplexní", do neosobně abstraktních dimenzí nerozbitá perspektiva strůjců a strážců tzv. "*people's home*" [Esping-Andersen, Micklewright 1991]. Kritéria nároku na dávku jsou zcela nově nadefinována: rezignují na to, co ověřitelně je - např. již nastalá jednotlivá pojistná událost či sociální potřeba, a soustředí se na to, co všechno *by mohlo* být, kdyby...

To, že představa tzv. *social citizenship* - tak, jak ho implikují seversky nadefinované "univerzální dávky" - je vlastně revoluční fúzí, a tedy i destrukcí tradiční podoby statusů "zaměstnance" a "občana", je nesmírně důležitý závěr. Nemění na něm nic ani skutečnost, že jím budou leckterí stoupenci "sociálního občanství" popuzeni. Podle nich je totiž "sociální občanství" jakýmsi rozšířením, a vpravdě dotažením komplexu klasických práv občanských a politických [Marshall 1950], dovršením ideje "občana", která se statusem "zaměstnance" nemá naprosto

¹⁵ Mním zde "univerzální dávky" tak, jak užívají tohoto pojmu autoři zabývající se tzv. skandinávským modelem sociálního státu (např. typicky Esping-Andersen či DeDeken). Jde o výrazně sociálně demokratický koncept dávkového univerzalizmu. Jak jsme totiž viděli, *svým způsobem* jsou "univerzální" jak dávky klasického sociálního pojištění, tak dávky základní sociální podpory. I v některé, většinou ne-severské literatuře narazíte na to, že například dávky sociálního pojištění jsou považovány za dávky "univerzální". Avšak snad právě jako reakce na pocit, že univerzálnost obou zmíněných tradičních schémat ("pojištění" a "podpory") začíná být skrze erozi statusů zaměstnance a občana poněkud nepřijemně "děravá", jsou právě dávky ztělesňující fúzi obou klasických typů - a jakési "zmixování" tradičních statusů - tak často a přesvědčivě nazývány "univerzálními".

co dělat. Dokonce naopak, "sociální občanství" má být úplným osvobozením od logiky statusu zaměstnance... Avšak analýza kritérií vztažených k oběma tradičním statusům v porovnání s kritérii vázanými na tzv. "univerzální dávky" mluví jasně: *social citizenship* je hybridem, totální míchanicí obou tradičních nárokových bází sociálního zabezpečení.

Dávkové formule ovšem nejsou to jediné, na čem lze tuto tezi dokumentovat. Sám Esping-Andersen [1990] upozorňuje například na to, že patrně nejcharakterističtější rysem "sociálně demokratického *welfare* režimu" je splynutí sociální sféry a sféry práce (*fusion of welfare and work*).¹⁶ V konkrétním případě dávek sociálního zabezpečení je pak jenom naprosto konformní, ba typické, že jsou to prostě události ve světě práce, které spouštějí nároky plynoucí ze "sociálního občanství". Ano, "sociální občanství" je svými garancemi zaměřeno právě na sféru práce a příjmů z práce, a to proto, aby tyto garance fungovaly ve smyslu prevence před případnou sociální potřebností.

Nepřipomíná vám to něco? No jistě: severské pojetí tzv. "sociálního občanství" jako univerzální báze nároku na požitky z *welfare state* na straně jedné a středoevropský státní socialismus na straně druhé. Co jiného než totální smíchání statusů "občana" a "zaměstnance" bylo ztělesněno například v jednom ze základních sociálně zabezpečovacích institutů státního socialismu, totiž v "právu na práci/povinnosti pracovat"?¹⁷ Označení "zaměstnanec" a "občan" znamenalo vlastně tautologii: všichni zaměstnanci, a *tudíž* i všichni občané, byli zabezpečeni a naopak. To vše, opět, je možné považovat za všeobecné nasměrování "občanských" garancí do sféry práce, a to za účelem "prevence sociální potřebnosti".

I ostatní klasické instituty moderních společností byly za socialismu destruovány podobným chvatem: neosobní, institucionální kategorie ztratily jasné ohrazení a proluly jedna v druhou. Jednotlivé formy státní moci, peníze i právo, legalita a legitimita fúzovaly do jediné, těžko z některé strany analyticky uchopitelné totality. Společenské instituce neměly zacházet se skutečností v jednotlivých abstraktních a neosobních dimenzích. Naopak, měly ji do sebe pojmut v každém okamžiku v celé její totalitě. Žádné "občan" a "zaměstnanec", jednou tak, podruhé tak. Nic takového. I "občan" i "zaměstnanec": obojí najednou a teď hned! Nedělitelně.

Státní socialismus by tedy šel v tomto smyslu nadefinovat jako strach ze stavebnicovosti moderního světa; strach z toho, že by svět mohl být institucionálně (v řeči, v myšlení, ve společenských institucích) rekonstruován jinak než ve formě jednodimenzionální monolitické kopie.

Institucionálním zastřešením takového režimu je totální (totalitní) stát, podřízený "organickému" pojetí [Bělohradský 1991] státního mechanismu.¹⁸

¹⁶ Z jiné strany tento rys sociálně-demokratického "občanství" dokládá i Taylor-Gooby [1991] ve své nedávné stati *Welfare State Regimes and Welfare Citizenship*.

¹⁷ Viz též stať J. Večerníka [1993] v tomto čísle.

¹⁸ Možnost uvažovat jednotlivé institucionální soustavy relativně nezávisle na sobě je tedy v socialismu velice omezená. To je třeba mít na paměti i tehdy, když chceme porovnávat formální technologické rysy "sociálního zabezpečení" ve "státním socialismu" a v "tržních

Máme-li tedy - pozpátku - rekapitulovat, institucionální režim státního socialismu střední Evropy je všeobecně definovatelný jako totální, *revoluční smíchání, fúze, a tedy destruování tradičních institucionálních kategorií*. To znamená především smíchání, čili *znehodnocení abstraktních dimenzí, na nichž jsou tyto kategorie původně vystavěny*. Je to "zabití všech much jednou ranou", "totální prevence". Je to "amalgám tradicionality a modernity" [Možný 1991] v tom smyslu, že na úrovni společenských institucí, tj. na úrovni neosobní rekonstrukce žitého světa, je skládán z jednotlivých abstraktních dimenzí a z odpovídajících jednotlivých institucí jakoby ("opět") jeden jediný, totální celek. Tento celek má být dokonale identický s tím, co žijeme¹⁹ - je vytvářena totální instituce, totální stát.

Určitě je zde podstatným prvkem nostalgie po ztraceném světě komunit a pospolitostí. Socialismus je vlastně sentimentálním pokusem vypořádat se s neosobností moderních institucí, zrušit vládu mnoha na sobě často nezávislých abstraktních měřítek a nahradit je "chápavou", neabstraktní, či spíš "nad-abstraktní" a "humánnější" perspektivou pohledu.

Formálně velice podobný "totální mix" lze najít v "sociálně-demokratických" představách o "sociálním občanství" a v konceptu tzv. "univerzálních dávek": *tradiční instituty zaměstnaneckého a občanského statusu, jakož i abstraktní dimenze, na nichž jsou tyto statusy postaveny, jsou smíchány do jediného, na několik cílů najednou hypoteticky zaměřeného a "preventivně" orientovaného institutu*. I zde je jedním ze základních motivů vzpoura proti podřizování se abstraktnímu poměřování lidského světa neosobními institucemi. Základním heslem je "lidská", popř. "mezi-třídní" či "institucionalizovaná" solidarita. I zde je zamýšleným vedlejším produktem jakési "zateplení" našeho společného lidského domova.²⁰

demokraciích". Právě proto ve vztahu k sociálně zabezpečovacím schémátům západní Evropy nemohou být srovnatelnou jednotkou analogicky vymezené instituce Evropy komunistické. Namísto toho je zde třeba jít až na úroveň institucionálních technologií samotného socialistického státu - pouze ten, úhrnem, ve své totalitě, odpovídá tomu, čím je na Západě (ale jenom v dílčím, abstraktním aspektu!) *welfare state*. Každému dílčímu aspektu organizace života západních společností - "tržnímu hospodářství", "právnímu státu", "občanské společnosti" a jejich dílčím institucionálním soustavám - odpovídá státně-socialistický režim jenom svým úhrnem. Abstraktní kategorie Západu nemají v logice státního socialismu partnera.

¹⁹⁾ Všimněte si: jde vlastně o situaci, kdy zobrazení, reprezentace reality, splývají s realitou samotnou; kdy originály jsou vytlačovány ze světa vlastními kopiemi [Baudrillard 1983], kdy do modernity, která nás obklopuje, prosakují prvky tradicionality a vytvářejí tak pohromadě neдрžící, a přitom pořád nějak fungující míchanici; kdy se jedním z klíčových rozporů stává rozpor mezi "přirozeným" a "umělým" - to je přece postmoderní situace jak vyšitá. K tomu přidejte rozkvět neformálních ekonomik, rozbití sociální struktury, fragmentace politického spektra nebo strach intelektuálů, že se nadále už svět obejde bez jejich exkluzivní kulturní produkce [Bauman 1990], a možná - alespoň částečně (jako materiál k dalšímu přemýšlení) - přijmete moji dřívější tezi o tom, že "společnosti postkomunistické je třeba rozumět jako společnosti nhrubo, přes koleno - vlastně zadními vrátky - postmodernizované".

²⁰⁾ Zajímavé - a příznačné - je, že stejně jako v případě státního socialismu, ani zde vzpoura proti abstraktnosti nevede k oslabení individualistické logiky institucionálního režimu. Ba naopak, ještě ji posiluje. Je možné argumentovat na mnoho stran: například s odkazem na nejtypičtější představitele dávek typu *demogrant*, tzv. rodinné dávky - ty jsou explicitně určeny

Nakonec je však třeba zdůraznit a trvat na tom, že úplně stejný typ "totálního" *welfare* mixu je důležitým způsobem ztělesněn téměř ve všech moderních sociálně zabezpečovacích soustavách. Děje se tak například v podobě pevných minimálních složek takových dávek, které mají nahrazovat něčí ušlý příjem (třeba v případě důchodů, nemocenského, dávek pojištění v nezaměstnanosti atd...).²¹ Tyto *flat-rate* komponenty v zásadě od individuálních příjmů odvozených dávek fungují dočista stejně jako výše zmíněné "univerzální dávky". I tady je jediná dávka - rozčleněním na dvě složky - *současně* zaměřena jak na garantování nějakého veřejně stanoveného minima, tak na garantování nějakého individuálního (privátního) standardu příjemce. Přehlednost tohoto dvojího zaměření je přitom pouze zdánlivá: *dávka* je sice jasně rozčleněna na dvě složky s různým určením, *nárok* a kritéria nároku ovšem už nikoli. Nárok zůstává jediný. *Nárok*, který je vztažen k *jediné* kritériální dimenzi, iniciuje *dávku*, která je konstruována s ohledem na *obě dvě* základní kritériální dimenze. Takové trefování se do terče případné sociální potřeby, jež v souvislosti dané sociální události *může, ale nemusí* nastat, jsou pouhé rány naslepo.

* * *

Jak jsem se pokusil ukázat, plíživý nástup postmoderní situace ohrožuje cestu k univerzalitě našich společenských institucí. Ty se stávají vzhledem k panujícím poměrům příliš rigidní, paušalizující, normativní.

Viděli jsme, že dvě základní nárokové báze v rámci institucí *welfare state* se tradičně opírají o statusy "občana" a "zaměstnance". Aby bylo možné udržet, eventuálně prohlubovat univerzalitu nároků na základní sociální zabezpečení, je nezbytné optiku obou statusů nějak intenzívně kombinovat. *Klienty sociálního státu je třeba současně, naráz zabezpečovat i jako "občany" i jako "zaměstnance"*.

Doposud jsem se v tomto textu zabýval tím způsobem kombinování obou tradičních kritériálních perspektiv, který je základními formálními rysy spřízněn s institucionálním režimem státního socialismu. V tom případě jde o takové míšení abstraktních dimenzí (v jejichž rámci instituce poměřují naše životy), které ve svých důsledcích vede k úplnému vyřazení těchto dimenzí z provozu. Na základě jejich totální ("revoluční") fúze vzniká vlastně úplně nová perspektiva, charakteristická jakousi "umělou", institucionálně rekonstruovanou "celostností" "teplého lidského pohledu".²² Tato perspektiva vlastně neanalyzuje "co se stalo" -

pro posilování nezávislosti jednotlivých rodinných členů na sobě samých. Na hlubší souvislosti tohoto rysu poukazuje řada autorů; například Trägårdh [1990], který upozorňuje na individualistickou pracovní etiku a pozoruhodnou alianci státu a jednotlivce ve švédském *welfare state*, jež má své kořeny v předmoderní alianci mezi monarchistickým státem a rolnickým stavem, namířené proti šlechtě.

²¹) Nejrozdílnější souhrnné zprávy o posledním vývoji v postkomunistické střední Evropě (např. [Atkins 1991]) ukazují, že taková "dvousložková" konstrukce starobních důchodů je hitem reformovaného sociálního zabezpečení i v naší oblasti.

²²) Patrně by šlo docela dobře mluvit o "institucích s lidskou tvář" či o "nelhostejných institucích" (viz Kellerovu [1992] kritickou koncepci byrokracie jako institucionalizované lhostejnosti).

aby pak mohla nastat situace v základních abstraktních dimenzích poměřit příslušnými institucionálními kritérii. Ona namísto toho *předpokládá*, že se něco *stalo* tam, kde je to "teoreticky možné"; tam, kde to lze očekávat.

Zásadní problém takových předpokladů však spočívá v tom, že dnes mají různé situace stále větší počet "teoreticky možných" důsledků. Ba co víc, tyto důsledky jsou stoupající měrou *pouze* "možné" a nikoli "automatické" (tj. v dané situaci pravidelně, takřka bez výjimky nastávající); a jsou "nelineární". "Normálním" se dnes stává prostě kdeco a všeobecné předpoklady na téma "co se stane, když...", jsou stále více problematické.²³

Je zřejmé, že univerzality nároků je v případě takového "konfúzního" institucionálního režimu dosahováno skrze rezignaci na tradiční kritéria. Klasicky bývají taková kritéria - prostřednictvím jednotlivých abstraktních dimenzí - těsně vztažena ke konkrétnímu problému či situaci. Zde však, mají-li instituce potíže s postihováním stále jemnějších a četnějších "odchylek" od (někdejšího) "normálu", je řešení hledáno v možnosti tyto odchylky prostě ignorovat a uchýlit se k paušálnějšímu kritériu, založených na (stále chabějších) předpokladech. Jde vlastně o rezignaci institucí na to, co se v životě lidí opravdu děje. Je to institucionální rezignace na společnost, která je - či hrozí být - chaosem.

* * *

Toto vše nejsou žádné spekulace o tom, jak by věci - eventuálně - mohly, nebo dokonce měly být. Popsaný institucionální "mix" jednoznačně *byl* součástí všedního fungování státního socialismu; je konstitutivním prvkem severského či sociálně-demokratického *welfare* univerzalizmu (jako jednoho z dosti vlivných směrů akademického a eurobyrokratického sociálně politického myšlení); a konečně, je také naprosto běžnou, i když nepříliš nápadnou součástí sociálně zabezpečovacích soustav kdekoli na světě... Znamená to tedy, že tlaky k institucionálnímu univerzalizmu redistributivních technologií představují v současných společnostech nutně tlaky směrem k "socialistickému" typu institucionálního režimu? Je například veřejný sektor západního *welfare state* skutečně nevyhnutelně pouhou enklávou či malou napodobeninou socialismu v - jinak - liberálních demokraciích? [Prychitko 1990]

Je a není. To, co již bylo řečeno, platí. Bylo toho ale doposud řečeno jenom půl. Lze totiž identifikovat i protichůdný, nezadržitelný a současně se prosazující způsob "*welfare mixu*".

* * *

²³) Tato situace "kariérové rozmanitosti" a "uvolněnosti" nás odkazuje k teorii chaosu. Chaotický systém, je systém, v němž vztahy mezi jakýmkoli dvěma částmi, událostmi, proměnnými či stavy nemohou být predikovány; tyto vztahy se mění nelineárně, v čase těžko předpověditelně (viz [Young 1991]). V situaci "chaosu" přitom nelze dost dobře ignorovat žádnou jednotlivost nebo marginální fenomén jako nedůležité faktory. Ty totiž mohou mít v rámci nelineární logiky stejně závažné ("velké") důsledky jako jevy většinové, "statisticky silné". A naopak, pravidelnost může zafungovat i docela nevýznamně.

Oproti konfúzi a "totálnímu směšování" klasických statusů "občana" a "zaměstnance" v jednotlivých institutech sociálního zabezpečení se zcela zřetelně objevuje i docela opačný trend: totiž tendence k maximálnímu vyhraňování obou statusů, k očišťování jednoho od druhého a k posilování jejich vzájemné nezávislosti. Nikoli romantická vzpoura proti neosobnosti kritérií, které oba statusy - každý sám za sebe - implikují²⁴, ale naopak jakési klasicistní vycizelování obou abstraktních perspektiv a stvrzení, ba posílení jejich tradičního významu.²⁵

Jak to přijde? Tak například výrazem takového posilování *zaměstnaneckého statusu* v systémech sociálního zabezpečení je nepochybně mohutný rozvoj zaměstnaneckých a soukromých pojišťovacích schémat. Tento úrok stranou z čistě veřejného sektoru - garantovaného rozhodujícím způsobem samotným státem - zajišťuje, že kritéria vztahená k občanskému statusu mohou být (s jistými výhradami) odložena stranou.

Historie sociálního zabezpečení ve Švédsku poskytuje hezkou ilustraci toho, na co chci upozornit. Z určitých důvodů, které byly již několikrát v tomto textu naznačeny, zformovaly se v severských zemích takové sociálně zabezpečovací soustavy, které v sobě zvláštním způsobem kombinovaly prvky kontinentálního sociálního pojištění a tradiční sociální podpory. Tak třeba důchody tam dlouho nevypadaly tak, jak je běžné například u nás. Výše důchodů byla pro všechny naprosto stejná ("univerzální" tzv. *basic pensions*)²⁶ a prakticky se přímo nevztahovala k dosahovaným výdělkům během individuální pracovní kariéry. Je příznačné, že tohle vše se formovalo ve stínu rychlé a pozdní industrializace a jako součást nebývalého rozkvětu standardizovaných sociálních forem, který je s industrializačními procesy těsně spojen. Avšak spolu s tím, jak bylo postupně problematizováno paušální poměřování lidí navzájem (skrže standardizované životní situace a normativně vymezené institucionální statusy) a jak se začínala zdvihat další vlna individualizace, postihující tentokrát především časovou dimenzi individuálního lidského života, staly se instituce naštělované na takové masově standardizované formace těžko udržitelnými. Nezadržitelně se nakonec začal - tak jako jinde - prosazovat politický tlak na zavádění neveřejných sociálně-

24) ...a pokus "poskládat" ze dvou abstraktních dimenzí jednu přece jen "celostnější" perspektivu (nikdo přece není *jenom* "občan" či *jenom* "zaměstnanec"; v každou chvíli jsme tím i oním, ba dokonce ještě lecčím jiným, a společenské instituce by nás tedy neměly poměřovat podle takových zjednodušených škatulek...)

25) ...čili pokus učinit rozložení obrazu člověka a jeho příjmového problému do dvou základních dimenzí ještě preciznějším, a vlastně maximálně abstraktním (co patří "občanu", dej "občanu" a se "zaměstnancem" stejně; nepatří se obojí směšovat, každý chce své...)

26) Dokonce říkám-li "pro všechny stejná", znamená to příznačně spíš "pro všechny *občany*" než "pro všechny *zaměstnance*" - důchodový zákon z r. 1913 učinil ze Švédska první zemi na světě, která měla nějakým schématem sociální náhrady příjmu zabezpečenu skutečně celou populaci [Heidenheimer, Heclo, Adams 1983]. S tím jasně souvisí to, že "sociální podpora" v klasickém kontinentálním smyslu ve Švédsku dodnes chybí. Švédský sociálně zabezpečovací režim prostě neobsahuje žádné "sociální pojištění" či "sociální podporu", ale jakousi *směsicí obojího*, kde už nemá smysl hledat původní tvary a základem se stává systém tzv. "*universal benefits*".

pojišťovacích schémata, a to jako reakce na malou ochotu veřejných schémat zahrnout mezi rozhodující kritéria pro určování výše dávek přímou vazbu na individuální příjmové standardy klientů.²⁷ Dokonce i v rámci veřejných dávkových soustav samotných musely z těchto důvodů vzniknout nějaké *earnings-related* složky, jakési nadstavby "základních důchodů, vázané k individuálně dosahovaným výdělkům [Esping-Andersen, Micklewright 1991; Baldwin 1990] aj. Lidé - hlavně ze silicích středních a vyšších příjmových skupin - prostě chtěli mít pojištěny skutečně své vlastní individuální příjmy, své vlastní příjmové kariéry. A to jim skandinávský způsob "totálního" mixu kritérií sociálního pojištění a sociální podpory dost dobře neumožňoval.

Opět připomínám: status (sociálního) "občana" nemůže zakládat žádný individualizovaný standard, ani si nelze představit masovou individualizaci "občanských kariér". A tak si rostoucí důraz na individualizaci projektů životní dráhy vynutil posílení statusu "zaměstnance" v soustavách sociálního zabezpečení. A když to s dostatečnou razancí nešlo v rámci veřejných schémat, vznikaly soustavy soukromé či zaměstnanecké.

Současně však dochází ke zcela zřejmému vyhraňování klasické (liberální) občanské báze: téměř po celé západní Evropě je nyní rozšířen institut garantovaného minimálního příjmu.²⁸ Jeho rodící se obdoby nalezneme i v současných postkomunistických zemích. Obecně jde o dávku, která je garantovaná všem občanům, jejichž rodiny se dostanou pod stanovenou hranici životního minima. Pokud nějaká domácnost nárokuje takovou dávku, musí - jako celek - obvykle prokázat svoji "potřebnost". Schéma garantovaného minimálního příjmu je financováno běžně přes státní rozpočet. Jak je zřejmé, nehledí se zde vůbec na historii individuálního příjmového standardu - není podstatné jestli a co se stalo; rozhoduje výhradně momentální *situace potřeby* (je úplně jedno, jestli ta nastala díky výpadku některého z rodinných příjmů nebo z jakéhokoli jiného důvodu). Není zde třeba žádného pojištění, individuální příjmy jsou zde podstatné pouze ve svém součtu, jako celková suma aktuálního rodinného příjmu. Není tedy rozhodující, že někdo má ze sociálně uznávaných důvodů *méně* než měl dosud, nýbrž pouze a jedině to, že někdo má prostě *málo*. Jednoduše, jakékoli atributy zaměstnaneckého statusu jsou zde vyloučeny.

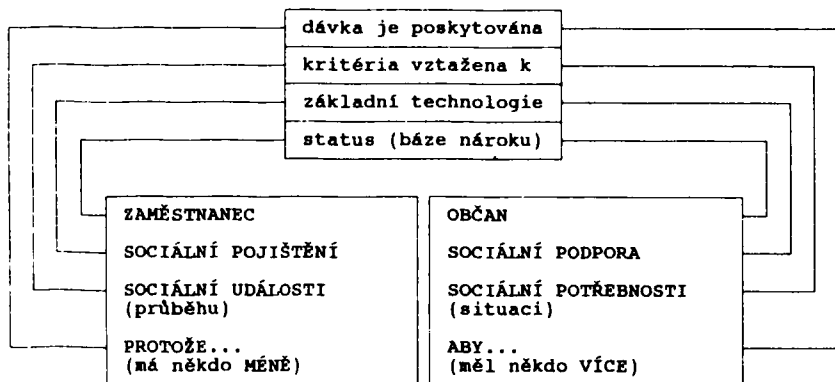
Vidíme tedy, že technologické principy sociálního pojištění na straně jedné a sociální podpory na straně druhé se vzájemně vyhraňují a stávají se na sobě méně a méně závislými. Dnešní síla a přitažlivost zaměstnaneckých a soukromých schémat sociálního pojištění je v tom, že ty se nemusí ohlížet na občanský status svých klientů; a z druhé strany, pointa garantovaného minimálního příjmu spočívá ve

²⁷) Samozřejmě, tyto tendence jsou na samotném Severu většinou interpretovány jinak: např. jako důsledek makroekonomické nevykonnosti skandinávského modelu či neuvážených překladů, a tedy všeobecného zpřístupnění knížek F. A. Hayeka [Olsson 1988].

²⁸) Viz např. Abrahamson [1991] - v současné době je tento dávkový institut zaveden ve všech zemích ES s výjimkou Řecka, Itálie, Španělska a Portugalska. A prakticky chybí, jak už jsem naznačil, také ve Skandinávii.

skutečnosti, že ten - nehledě k účasti na trhu práce - univerzálně a rovnocenně zajišťuje minimální míru příjmové důstojnosti všem občanům.

Obr. 1. Základní kritériální dimenze a dávkové technologie sociálního zabezpečení (shrnutí):

Jak si ale nyní srovnat existenci tohoto trendu s dříve popsanými tendencemi směrem k "sociálně demokratickému" *welfare* univerzalismu? Jak vysvětlit, že na jedné straně existují úspěšné tlaky k míšení a splývání tradičních nárokových bází "občana" a "zaměstnance" a na druhé straně i k jejich vzájemnému vyhraňování a k eliminaci jejich vzájemné závislosti? Jednoduše: před chvílí popsaný institucionální klasicismus, usilující o maximální autonomii vysoce abstraktně a vzájemně disjunktivně definovaných statusů, je totiž *také jakési "míšení", "mixování"*. Vzájemná nezávislost obou statusů může být chápána jako zásadní předpoklad pro jejich paralelní, "stavebnicové" fungování. Právě skrze souběžnou existenci relativně nezávislých systémů klasického sociálního pojištění a klasické sociální podpory pokrývají nároky sociálního zabezpečení naše příjmové obtíže jak z hlediska statusu "zaměstnance" (v dimenzi sociální události čili ohrožení individuálního standardu), tak z hlediska statusu "občana" (v dimenzi sociální potřeby čili zajištění celospolečenského standardu). A tak je opět "občan" zajištěn současně i jako "zaměstnanec" a naopak. Tento efekt je tedy stejný jako v případě dříve popsaného "*welfare*" mixu "socialistického" typu.

Zásadní rozdíl je však v tom, že *kategorie "občana" a "zaměstnance" zde nespřívají, nezanikají v totální konfúzi. Naopak podržují si plně, ba prohlubují svoji platnost*. Protože institucionální konstrukce "občana" a "zaměstnance" se v tomto případě vzájemně vylučují, protože jsou - ve svých abstraktních formulích - každá o něčem naprosto jiném, je smysl jednoho statusu legitimován komplementárním určením statusu druhého a naopak. Obě kritériální perspektivy, stejně jako časové dimenze ("situační" a "průběhová") se navzájem vylučují, a tedy potřebují. Vzájemná nezávislost nárokových bází zakládá pružnost a plnohodnotnost používaných kritérií: můžete mít v jediný okamžik nárok buď na sociální podporu, nebo na sociální pojištění nebo na nějakou podporu i pojištění najednou - ale

pořád to zůstávají dva různé nároky s vlastními soustavami kritérií; čtvrtou možnou situací pak logicky je, že ani jeden z těchto základních nároků nevzniká.

* * *

A tak byly vlastně identifikovány dvě protichůdné tendence řešení současné krize tradičních institucionálních režimů. Byly totiž identifikovány dva způsoby "mixu" neosobních institucionálních perspektiv, jimiž jsme pro potřeby základního sociálního zabezpečování poměřování. Jedna tendence směřuje obě základní perspektivy, jež se nabízejí, a to v rámci jediné dávky; vytváří tak sociálně zabezpečovací instrument nového resp. "jiného" typu. Druhá tendence je založena na stavebnicovém kombinování obou základních perspektiv v rámci nějakého dávkového systému; jeho podstata spočívá v existenci dvou autonomně definovaných nárokových bází, které fungují paralelně, úplně nezávisle na sobě.

Tyto dvě tendence reprezentují dva základní módy udržování institucionální univerzality v dnešní postmoderní situaci.

Jedna věc je tedy "skandinávský" univerzalizmus monolitického typu - "celostný", nerozkouskovaný univerzalizmus na každém kroku. Kterýkoli nárok má pak být - sám o sobě - totálně, beze zbytku univerzální. To ve svých důsledcích znamená, že musí být univerzální vůči oběma základním časovým perspektivám života najednou: jak vůči situaci "potřeby", tak vůči průběhu nějaké sociální "události". Proto jsou nutně zrušeny hranice mezi abstraktními konstrukcemi obou dimenzí.²⁹ Tím jsou ovšem zrušeny i hodnota a smysl vzájemně se doplňujících časových perspektiv a příslušná tradiční kritéria nelze než opustit. Strach z abstraktnosti nás žene k paušalizaci, k rezignaci na pečlivou komunikaci s našimi vlastními institucemi.

Tento typ univerzalizmu je prosazován především akademickou obcí, "revolucionáři" na poli sociální politiky a stoupenci rétoriky "humánní společnosti".

Za druhý typ welfare univerzalizmu se nikdo příliš nezasazuje, ba není obvykle jako "univerzalizmus" ani rozpoznán. Tento typ jako by se prosazoval sám od sebe. Má totiž mocného, ale neviditelného proponenta: lidi v úhrnu jejich konání. Není to univerzalizmus jednodimenzionální, monolitický, ale univerzalizmus "relativní". Konečný efekt univerzality obecného nároku na sociální zabezpečení je jakoby "poskládán" ze dvou specifických nároků, jež jsou "univerzální" jenom jakýmsi "dílčím způsobem", podmíněně. Jde o vzájemnou podmíněnost dvou paralelně existujících, komplementárních - vzájemně disjunktních, a tedy maximálně abstraktně definovaných - kritérií. Toto řešení lze teoreticky opřít o tezi, že v dnešní době je nedosti poctivé, anebo příliš laciné usilovat o jakousi "absolutní"

²⁹) "Hranice nám ale připomínají, že univerzalizmus, to, co je všelidské (zde rozuměj prozaičtější: "všem lidem přístupné" - zk), nesmí být laciné, nesmí vznikat jednoduchým škrtnutím hranic, ale jejich pochopením," poznamenává nám k tomu - aniž o tom ví - Václav Bělohradský [S Václavem 1993], když hovoří o problému, který je z našeho hlediska zdánlivě naprosto odtahitý: o rušení a vznikání hranic v současné Evropě. Tato kritická slova však naprosto sedí i v našem kontextu.

institucionální univerzálnost - totiž o univerzálnost celostně, nedělitelně a beze zbytku obsaženou v jediné perspektivě, v jediném nároku, v jediném nástroji.

Tento "relativní" univerzalizmus funguje podle "digitální" logiky dvojkové soustavy. Ta navzdory strohé jednoznačnosti vysoce abstraktních stavebních kamenů - vzájemně se vylučujících "jedniček a nul" - dokáže překvapivě věrně zrekonstruovat i velmi složité a proměnlivé předlohy "živého", "analogového" světa. Je to cesta k institucionalizaci či technické operacionalizaci chaosu.

* * *

Shrňme: Paralelní uplatňování komplementárních omezených hledisek - i to je tedy nepochybně jedna z cest k udržování univerzality současných institucionálních systémů *welfare state* (cesty k univerzalitě sociálně politických institucí jsou prostě různé). Tyto systémy jsou pak o to více příznačně chladnou a neosobní jednoznačností, kterou se nekompromisně vztahují k našim problémům. Lidé se učí překládat svoje životy do řeči neosobních institucí, jež stále intenzivněji propustují jejich životy. Je v tom cosi pokořujícího... nebo pokorného? (jak se to vezme).

Vedle toho je ovšem institucionální univerzality často dosahováno jinak, vzpurněji: slučováním jednotlivých omezených hledisek jakoby do jedné jediné perspektivy; konfúzí příslušných abstraktně definovaných dimenzí. Takto budované instituty a instituce vládnou chladnou nejednoznačností totalitních sociálních technologií a režimů - ať už na úrovni celého státu, nebo ukryty v mezích parciálních institucionálních soustav sociálního zabezpečení. Tehdy lidé jako by se snažili naučit instituce svému vlastnímu pohledu, své vlastní řeči, svému vlastnímu pojetí univerzálnosti, založenému na ryze osobní zkušenosti světa.

* * *

A teď už je asi nejvyšší čas otevřeně přiznat jednu věc: sociální politika mne vlastně vůbec nezajímá. Myslím tím to, že je pro mne tématem relativně zástupným. Co mne opravdu zajímá, je vztah lidí a institucí. Instituce totiž - ač vytvářeny lidmi - získávají do jisté míry svůj vlastní život a chovají se relativně nezávisle na jejich vůli. Je naším dosti zanedbávaným údělem učit se s nimi z pozice každodennosti a bezprostřední žité zkušenosti nějak komunikovat. Jsou to často tvrdé lekce ve vzájemném soužití. Nu a *welfare state* je pouze mimořádně vhodné téma, které lze se zřetelem k těmto obecnějším otázkám studovat.

Už dříve jsem zmínil, že se mi zdá užitečné číst instituce jako "texty" svého druhu. Institucionální režimy jsou vlastně politickými artefakty - více či méně přesvědčivými reprezentacemi sociální naléhavosti. Odtud už je jen krůček k tomu, aby byla na tyto "styly institucionalizace" uplatněna ryze estetická měřítko. Nebránil bych se tomu. Ba vlastně: nebránil jsem se tomu.

Takový průlom estetických kritérií a kategorií do beznadějně směsi pragmatického inženýrství a idealistického fanatismu akademické disciplíny jménem sociální politika vyžaduje ovšem přece jen jakési obecné vysvětlení. "Estetické řešení" se podle mého v sociálních vědách stává zvláště zajímavé tehdy,

když se přítomnost relativity v našem životě završuje a precizuje. A to se děje nyní v době, kterou někteří nazývají postmoderní. Relativismus kritérií, jimiž v rámci moderních institucí poměřujeme sami sebe a problémy, kterými žijeme, se proměňuje.

Kdysi, s příchodem moderní doby, vpadla institucionální relativita do našeho života razantně a plnou silou jako invazivní, jednodimenzionální a "cizorodý" prvek. Byla tak odstartována klíčová etapa v konstituování sociálního řádu spočívajícího na hromadných univerzálních institucích. Lidé se v náručí vlastních institucí stali *absolutně-relativními* jednotkami, poměřovanými v jednotlivých abstraktních situacích na každém kroku a ve velkých sériích. Nyní se však sociální relativita konstituuje nikoli už jako "intervenční", ale spíš "integrální" prvek lidské kultury. Zjemňuje se; avšak nikoli tím, že by se její abstraktnost nějak obrušovala a ustupovala do pozadí, ale - docela neuvěřitelně - právě tím, že její abstraktnost je čím dál preciznější a strožejší. Usazuje se mezi námi jako doma. To samozřejmě, jak jsme viděli, revitalizuje i zdánlivě zrovna teď umírající "socialistickou" odpověď na problém modernity - i když vzájemné přímé souvislosti, jakož i "socialistický" charakter této odpovědi, jsou téměř neviditelné. *Relativita z našeho života tedy nemizí, jen se proměňuje.* Učí se zdatně doslova hodinářské práci: rekonstruovat v plné síle křehkou dimenzi jedinečného časového průběhu a nelineární souvislosti sociálního života. Úspěch v tomto snažení ji legitimuje v našem světě - lidé se tak potichu stávají spíš *relativně-absolutními*. Jejich vzájemná čistě situační poměřitelnost jakožto "chudých" vs. "bohatých", "dospělých" vs. "dětí", "produktivních" vs. "neproduktivních", "mužů" vs. "žen"... se komplikuje a není již dále sama o sobě dostatečně sdělná. Objevují se "paralelní sociální světy" [Young 1991] a vyvolávají digitální logiku "paralelních institucionálních měřítek". *Dochází k institucionalizaci chaosu, a tím - paradoxně - k jeho relativizaci.*

Za takových podmínek je přítomností evropského "kapitalismu" a "socialismu" v zásadě stejná situace, byť s odlišnou historií. Potom je ovšem vzpomínka na státní socialismus naléhavá nikoli v termínech likvidačních koncentráků nebo masového revolučního nadšení, ale v termínech nenápadných, každodenních technologií, v termínech "institucionálního režimu". Připustit to znamená pojmout otázku socialismu spíš jako "estetický", a nikoli výhradně "politicko-historický" problém. Připustit to znamená připustit si socialismus - jako součást evropské tradice - hodně blízko k tělu. To platí jak pro Východ tak pro Západ. Nevím, kdo se toho má více obávat.

ZDENĚK KONOPÁSEK je výzkumným pracovníkem Institutu sociologických studií fakulty sociálních věd UK. Hlavním oborem jeho zájmu je biografická sociologie a sociologie welfare state, kde se zaměřuje na teorii "institucionálních režimů". V současné době pracuje mimo jiné na své doktorské práci *Estetika welfare state. Institucionální konstrukce reality*.

Literatura

- Abrahamson, P. 1989. *Postmodern Welfare: Market, State and Civil Society Towards Year 2000*. RUC: Inst. of Economics and Planning.
- Abrahamson, P. 1991. "Welfare and Poverty in the Europe of the 1990's: Social Progress or Social Dumping?" *International Journal of Health Services* 21.

- Atkins, G. L. 1991. *Social Security and Pension Reform in Central Europe*. Prepared for the meetings of the IWM, Vienna, Austria - "Social Costs of the Political and Economic Transformation of the CSFR, Hungary and Poland".
- Atkinson, P. 1990. *The Ethnographic Imagination. Textual Constructions of Reality*. London: Routledge.
- Auerbach, E. 1968. *Mimesis. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*. Praha: Mladá fronta.
- Balbo, L. 1990. "Strategy of Social Citizenship." In *Social Policy in a Changing Europe*, ed. by Z. Ferge and J. E. Kolberg. Frankfurt/M.: Campus Verlag.
- Baldwin, P. 1990. *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State, 1875-1975*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baudrillard, J. 1983. *Simulations*. New York: Semiòtext.
- Bauman, Z. 1990. "Philosophical Affinities of Postmodern Sociology." *The Sociological Review* 38: 411-444.
- Bělohradský, V. 1991. *Přirozený svět jako politický problém*. Praha: Československý spisovatel.
- Bělohradský, V. 1992. *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel.
- Berghman, J. 1991. "Basic Concepts of Social Security." In *Social Security in Europe*, ed. by D. Pieters. Maklu & Bruylant.
- Boje, T. 1990. *Flexibility and Fragmentation in the Labour Market. Recent Trends in the Structuring of Unemployment and Industrial Relations*. Research Report No. 6/1990, Institute of Economics and Planning, RUC.
- Brose, H. G. 1989. "Coping with Instability - The Emergence of New Biographical Patterns." *Life Stories* 5: 3-26.
- Clark, T. N., S. M. Lipset 1991. "Are Social Classes Dying?" *International Sociology* 6: 397-410.
- Dahrendorf, R. 1988. *The Modern Social Conflict*. London: Weidenfeld & Nicholson.
- De Deken, J. J. 1992a. "Sociální politika a politika solidarity." *Sociologický časopis* 28: 351-368.
- De Deken, J. J. 1992b. "Social Policy and the Politics of Solidarity: Are There Any Prospects for Social Democracy in East-Central Europe? Some Reflections with Particular Reference to Czechoslovakia." In *Social Democracy in East-Central Europe*, ed. by M. Waller, B. Coppiters, K. Deschonwer. London: Frank Cass.
- Esping-Andersen, G. 1990. *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G., J. Micklewright 1991. "Welfare State Models in OECD Countries: An Analysis for the Debate in Eastern Europe." Pp. 36-68 in *Children and the Transition to the Market Economy*, ed. by G. A. Cornia and S. Sipos. Aldershot: Avebury.
- Fischer-Rosenthal, W. 1993. "From 'Identity' to 'Biography'. On the Social Construction of Biography and the Question of Social Order in Modern Times." In *Jewish Identity in Modern World* (předběžný název), ed. by I. Kashti. Tel Aviv/Budapest (v přípravě).
- Giddens, A. 1987. *Social Theory and Modern Sociology*. Oxford: Polity Press.
- Heidenheimer, A. J., H. Hecl, C. T. Adams 1983. *Comparative Public Policy*. New York: St. Martin's Press.
- Jallade, J. P. 1992. "Issues Facing Social Security Systems in Western Europe." In *Social Policy in a Changing Europe*, ed. by Z. Ferge and J. E. Kolberg. Frankfurt/M.: Campus Verlag/Westview Press.
- Jordan, B., S. James, H. Kay, M. Redley 1992. *Trapped in Poverty?* London: Routledge.

- Jouvenel, H. de 1988. "Europe at the Dawn of the Third Millenium. A Synthesis of the Main Trends." *Futures* 20: 505-518.
- Keller, J. 1992. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Blok.
- Kohli, M. 1986. "The World We Forgot: A Historical Review of the Life Course." Pp. 271-303 in *Later Life: The Social Psychology of Aging*, ed. by V. W. Marshall. Beverly Hills: Sage.
- Konopásek, Z. 1990. "Dávka S?" *Tvorba* 40: 14.
- Lister, R. 1990. "Women, Economic Dependency and Citizenship." *Journal of Social Policy* 19: 445-467.
- Marshall, T. H. 1950. "Citizenship and Social Class." In *Sociology at the Cross-Roads and other Essays*. London: Heyneman.
- Možný, I. 1991. *Proč tak snadno...* Praha: SLON.
- Myles, J. 1992. "Markets and Welfare States." In *Social Policy in a Changing Europe*, ed. by Z. Ferge and J. E. Kolberg. Frankfurt/M.: Campus Verlag/Westview Press.
- Olsson, S. E. 1988. "Decentralization and Privatization: Strategies Against a Welfare Backlash in Sweden." Pp. 60-95 in *Testing the Limits of Social Welfare: International Perspectives on Policy Changes in Nine Countries*, ed. by R. Morris. Hanover/London: University Press of New England.
- Parker, H. 1989. *Instead of the Dole*. London: Routledge.
- Prychitko, D. L. 1990. "The Welfare State: What is Left?" *Critical Review* 4: 619-632.
- S Václavem Bělohradským o holi a stínu 1993. Rozhovor v Nedělních Lidových novinách, 20. 2. 1993, s. 3.
- Taylor-Gooby, P. 1991. "Welfare State Regimes and Welfare Citizenship." *Journal of European Social Policy* 1: 93-105.
- Trägardh, L. 1990. "Swedish Model or Swedish Culture?" *Critical Review* 4: 569-590.
- Večerník, J. 1993. "Utváření nové sociální regulace v České republice." *Sociologický časopis* 29: .
- Williams, F. 1992. "Somewhere Over the Rainbow: Univerzality and Diversity in Social Policy." In *Social Policy Review 1991-2*, ed. by N. Manning, R. Page. Canterbury: SPA.
- Young, T. R. 1991. "Chaos and Social Change: Metaphysics of the Postmodern." *The Social Science Journal* 28: 289-305.

Summary

Welfare institutional schemes can be read as more or less convincing representations of social urgency. This is demonstrated by means of an analysis of the social security cash benefit systems: sets of the rules and the criteria for benefit provisions are conceivable as "texts" describing in an abstract way what e.g. "poverty" or "income deprivation" are about. The analysis of an institutional regime is the analysis of social problems we face and cope with in everyday life are as if "translated" into impersonal and universal language of contemporary mass institutions.

In the paper, I deal with some difficulties of the modern social security institutional schemes given by the fact that the reality is getting to be increasingly "fragmented", "uncertain", "contradictory" and "non-consistent". On one hand, we are facing a process of individualization (de-standardization) of people's life-course. One can see the individualization of both family and employment careers as well as the related differentiation of family and employment patterns within a cross-sectional view of society. On the other hand, people live more and more in an abstract way - we are witnessing strengthening importance of

the impersonal universality of law and money. We can therefore observe a simultaneous growth of the mass character and individualization of life in contemporary societies.

There are two fundamental claim-bases of basic social security schemes: 1) the status of a "citizen" (in the case of social assistance schemes); 2) the status of an "employee" (in the case of social insurance schemes). As a consequence of the process of general de-standardization of social forms, the modern institutional representations of social reality built upon the statuses of a "citizen" and an "employee" are losing their universal cogency. Now, the status of an "employee" represents a uncertain and unstable basis and the status of a "citizen" cannot correspond enough with the increasingly relevant phenomena of the individualized life-course dimension. What seems necessary is a kind of explicit of mixing these two traditional claim-bases.

Two tendencies can be traced in this respect:

- 1) a fusion of both statuses, resulting in a completely new claim-basis (above all, the social democratic concept of "universal benefits"; flat-rate, minimum-level, guaranteed components of - in principle - earnings-related benefits; or, in general, state-socialist redistributive technologies are discussed as examples of this trend);
- 2) using both statuses, provided they are separated, clearly - in a disjunctive way - defined, and thus totally independent on each other (some corresponding tendencies regarding both "assistance" or "insurance" technology developments are discussed).